

İSTANBUL ART NOUVEAU'SU

M. Baha Tanman'ın Sunuşuyla

Yazarlar

Müjde Dila Gümüş, Hatice Adıgüzel,
İlona Baytar, Ömer Cenker Ilıcalı,
Zübeyde Cihan Özsayiner

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	11
M. Baha Tanman	
GİRİŞ.....	11
Müjde Dila Gümüş - Ömer Cenker Ilıcalı	
İSTANBUL'UN ART NOUVEAU MİMARİSİNE BİR BAKIŞ: YAPILAR, MİMARLAR VE BANİLER	25
Müjde Dila Gümüş	
RAIMONDO D'ARONCO'NUN İSTANBUL ART NOUVEAU MİMARİSİNE KATKILARI	117
Hatice Adıgüzel	
KEMALEDDİN BEY, KYRİAKİDES, YENİDÜNYA VE KARAKAŞ KARDEŞLERİN ART NOUVEAU ESERLERİ ÜZERİNE BİR YAKIN OKUMA	175
Müjde Dila Gümüş	
İSTANBUL YAPILARINDA ART NOUVEAU ÜSLUPLU ÇİNİLER.....	225
Hatice Adıgüzel	
İSTANBUL'DA ART NOUVEAU VE GÜNDELİK HAYATA YANSIMASI.....	253
İlona Baytar	

İSTANBUL'DA ART NOUVEAU ÜSLUBUNDA MEZARLAR.....	285
Ömer Cenker Ilıcalı	

ART NOUVEAU ÜSLUBUNUN TEZHİP SANATINA YANSIMALARI: MÜZEHHİP MİMARZÂDE MEHMED ALİ'NİN ESERLERİ.....	347
Zübeyde Cihan Özsayınır	

TEŐEKKÜR

Çalıőmamıza yaptıkları kıymetli katkılardan dolayı baőta Mehmet Baha Tanman olmak üzere Tarkan Okçuođlu, Cemal Emden, Ahmet Vefa Çobanođlu, Ömer Faruk Őerifođlu, Beliz Urlubay, Beyza Afőar ve Zeynep Özsomer'e; Milli Saraylar Daire Baőkanlıđına, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesine, İstanbul Araőtırmaları Enstitüsüne, Alman Arkeoloji Enstitüsüne, Kubbeltı Akademisi Kùltür ve Sanat Vakfına, Civici Musei di Udine Galleria d'Arte Moderna'ya, Alba İnőaat Sanayi ve Ticaret A.Ő.'ye ve Gürsoy Grup'a içtenlikle teőekkür ederiz.

SUNUŞ

M. BAHA TANMAN

Art Nouveau üslubunun İstanbul'daki yansımalarına ilişkin günümüze dek yapılan yayınlar, özellikle mimar Raimondo D'Aronco'ya ve eserlerine odaklanmıştır. Şüphesiz bu üslubun, şehir peyzajına katkıda bulunduğu için en fazla göze çarpan etki alanı da mimari olmuştur. Oysa Osmanlı payitahtında Art Nouveau'nun izlerini mimarinin yanı sıra sanatın başka dallarında da teşhis edebiliyoruz. Mevcut yayınlara, arşiv araştırmalarına ve saha çalışmalarına dayanan makalelerin yer aldığı bu kitap, mimari eserlerle birlikte mezar tasarımı, tezhip, çini sanatı, gündelik hayat objeleri gibi farklı alanlarda da gözlemlenen etkilere dikkat çekmeyi amaçlıyor. M. Dila Gümüş'ün "İstanbul'da Art Nouveau Mimarisine Bir Bakış: Yapılar, Mimarlar ve Baniler", "Kemaleddin Bey, Kyriakides, Yenidünya ve Karakaş Kardeşlerin Art Nouveau Eserleri Üzerine Bir Yakın Okuma" ve Hatice Adıgüzel'in "Raimondo D'Aronco'nun İstanbul Art Nouveau Mimarisine Katkıları", "İstanbul Yapılarında Art Nouveau Üsluplu Çiniler" başlıklı makalelerinde söz konusu üslubun "İstanbul macerası", mimarlar ve eserler üzerinden kapsamlı olarak izlenebilmektedir. Öte yandan İlona Baytar'ın "Art Nouveau ve İstanbul'un Gündelik Hayatına Yansımaları", Ö. Cenker Ilıcalı'nın "İstanbul'da Art Nouveau Üslubunda Mezar Taşları" ve Z. Cihan Özsayiner'in "Art Nouveau ve Tezhip Sanatı" makaleleri sanırım bu alanda birer "ilk" olma özelliğini taşımaktadır.

İstanbul mimarisinde ve süsleme sanatlarında, 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Batı kaynaklı üslupların etkileri gözlenir. Kitabelerde “resm-i nev-peydâ” ya da “resm-i nev-icâd” gibi terimlerle ifade edilen, günümüzde ise “Osmanlı Baroğu / Rokokosu / Ampiri” adlarıyla tanınan bu üslupların, Osmanlı sanatının bazı temel ilkelerine ve asıl “İstanbul zevkine” uygun olarak dönüşerek “yerli” bir çeşni kazanmaları dikkati çeker. Mamafih Tanzimat’ı izleyen dönemde Neo-Rönesans, Neo-Gotik, Eklektik/Seçmeci gibi yine Batı kökenli üslupların, mekân tasarımına ilişkin -merkezî sofa, eyvan, cephede çıkma gibi- bazı kadim unsurların süregelmesine rağmen, en azından “sureta” bu yerliliğin önemli ölçüde azaldığı da bir gerçektir. Ne var ki A. Hamdi Tanpınar, birçok bileşkesinin artık “ithal malı” olduğu geç dönem İstanbul’undaki kültür “terkibini” şöyle tanımlamıştır: “*Hususî bir yaşayış şekli, bütün hayata istikamet veren ve her dokunduğunu ruhanîleştiren dinî bir kisve, bu terkibin mucizesini yapıyordu. Gümrükten geçen her şey Müslümanlaşıyordu. Kazaskerin sırtında İngiliz sofı, hanımının sırtında Lyon kumaşından çarşaf, üst tarafına asılmış Yesarizade yazması yüzünden Fransız üslûbu konsol, Bohemya işi lamba hep Müslümandı.*” Nitekim, D’Aronco’nun, Magripli Şazelî Şeyhi Muhammed Zâfir Efendi için, Osmanlı mimarisine özgü kimi ayrıntıları Art Nouveau’ya uyarlayarak tasarladığı türbe de Tanpınar’ın sözlerini doğrular. Sizlere sunulan bu çalışmanın da Art Nouveau’nun ne ölçüde ve ne şekilde İstanbullu olabildiğini anlayabilmemize ışık tutacağını umuyoruz.

GİRİŞ

MÜJDE DİLA GÜMÜŞ* - ÖMER CENKER ILICALI*

19. yüzyılın ikinci yarısında, bilim ve teknolojideki gelişmelerin Sanayi Devrimi'ni hazırlamasıyla insanlık tarihinde yeni bir devrin kapıları açılmıştı. Bu süreç içinde Batı toplumları, daha önce tecrübe etmedikleri ölçüde radikal bir siyasi ve ekonomik dönüşüme şahit olmuşlardı. Çalışma ve üretim pratiklerindeki kökten değişim, toplumsal ve gündelik yaşamı da yeniden şekillendirmişti. Siyasi alanda evrenselcilik ve sosyalizm gibi akımların doğuşu, düşünsel alanda ise materyalizm ve buna tepki olarak gelişen spiritüalizmin yükselişi, insanlık için yeni açılımlara zemin hazırlamıştı. Batı toplumlarının zihinsel kodlarını yeniden şekillendiren bu çalkantılı süreç, dönemin sanatsal üretimine de belirgin biçimde yön vermişti.

“Yenilik” arayışını isminde taşıyan Art Nouveau, yüzyılın son çeyreğinin değişime açık düşünsel ortamı içinde filizlenmiştir. Geçmiş akımların biçimsel sınırlarını zorlayan, pek çok farklı kaynaktan beslenen ve bütünsel bir üretim ile gündelik hayatın içinde var olmayı amaçlayan Art Nouveau'nun ortaya çıkışının arkasında farklı etkenler ve motivasyonlar vardır. Hareketin sanatsal motivasyonlardan biri, 19. yüzyıla hâkim olan tarihselci sanat atmosferinin; Neobarok, Neoklasik ve Neogotik akımlarının dışında bir yol arama arzusudur. Bununla beraber, sanatçılar bu hesaplaşmayı söz konusu akımları yok sayarak yapmamışlar, bilakis, biçimsel dağarcıklarına farklı kaynaklardan unsurlar ekleyerek bu üslupları

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı.

* Dr., Sanat Tarihçisi.

yeniden yorumlamışlardır.¹ Bu süreçte Barok ve Rokoko incelikli bitkisel süslemeleri ve kıvrımlı motifleriyle; Gotik üslup da klasik kanonların dışında oluşu, doğayla kurduğu ilişki ve zanaat vurgusuyla Art Nouveau sanatçıları beslemiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısının bazı sanat akımları, Art Nouveau'nun doğuşunu doğrudan etkilemiştir. Arts-Crafts ve Estetik Hareket (*Aesthetic Movement*), Art Nouveau'nun öncüleridir. Özellikle John Ruskin ve William Morris'in zanaata yeniden itibar kazandıran fikirleri, sanata yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ruskin, bir objenin hem güzel hem de kullanışlı olabileceğini ileri sürmüş ve süslemenin tabiat kaynaklı olması gerektiğini vurgulamıştır. Art Nouveau, Arts-Crafts hareketinden, "sanatların birliği" ve "güzel sanatlarla tatbikî sanatlar arasındaki ayrımın reddi" ilkelelerini almıştır. Estetik Hareket'ten alınan "sanat sanat içindir" fikri ise Art Nouveau sanatçıları romantik bir bireyselciliğe yaklaştırmıştır.² Aynı dönemin sanat hareketlerinden Sembolizm, görsel sanatların ötesinde edebiyat dünyasını da şekillendirmiştir. Endüstrileşen dünyaya yönelik bir sorgulama zeminini sağlayan Sembolizm, bu yönüyle Art Nouveau'nun önemli ilham kaynakları arasında yerini almıştır.

Art Nouveau hareketinin kaynakları arasında Avrupa dışı kültürlerin sanat üretimleri de önemli yer tutmuştur. Bu sanatların Avrupa'da tanınması uluslararası sergiler, çeşitli yayınlar, sanatçı gezileri, ithal edilen küçük sanat eserleri ve objeler yoluyla gerçekleşmiştir. Japon ve İslam sanatları, Avrupa dışı ilham kaynakları arasında özellikle dikkat çekenlerdir.

Batı dünyasında 19. yüzyılın ortalarından itibaren Japon kültürüne ilgi yükselmiş; pek çok tekstil, mücevher, mobilya ve dekoratif obje örneği Japonya'dan Avrupa'ya taşınmıştır. Bu ilgi sanatçıları da etkilemiştir. Özellikle Japon tahta baskı sanatı, izlenimcilerin (*empresyonist*) ve post-izlenimcilerin dikkatini çekmiştir. Japon sanatına yönelik ilgiyi Art Nouveau akımının öncüleri de sürdürmüştür. Örneğin üslubun geliş-

¹ Paul Greenhalgh, "Alternative Histories," *Art Nouveau: 1890-1914*, der. Paul Greenhalgh (Londra: V&A Publications, 2000), 37.

² Peter Selz ve Mildred Constantine, ed., *Art Nouveau: Art And Design At The Turn of the Century*, (New York: The Museum of Modern Art, 1959), 7.